

Maria Wojtak
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
em.wojtak@gmail.com

GENOLOGIA W LINGWISTYCE – LINGWISTYKA W GENOLOGII

Słowa kluczowe: genologia, genologia lingwistyczna, styl myślowy, gatunek wypowiedzi, wzorzec gatunkowy

Keywords: genology, linguistic genology, thought style, genre of speech, genre pattern

Uwagi wstępne

Podstawowe zadanie, jakie sobie stawiam w ramach tego opracowania (z konieczności szkicowego), dotyczy możliwości różnych interpretacji statusu badań dookreślonych co do przedmiotu, najważniejszych metod, aparatury pojęciowej itd., już ugruntowanych, dodajmy, w przestrzeni poznawczej dzięki wieloletniej aktywności grupy badaczy, podejmowanych inicjatyw organizacyjnych (tworzenie formalnych i nieformalnych zespołów badawczych, organizacja konferencji, debat, przygotowywanie publikacji) i osiągniętych rezultatów.

Obiektem charakterystyki czynię genologię, która funkcjonuje w Polsce jako zjawisko poznawcze o zróżnicowanej tożsamości, o czym szerzej dalej. Będę więc próbowała pokazać, w jaki sposób mieści się w szeroko ujmowanej lingwistyce oraz, po reinterpretacji statusu genologii, jak lingwistyka zagospodarowuje pole badawcze w szeroko ujmowanej genologicznej przestrzeni poznawczej.

Zawarty w tytule podział problemowy jest ujęciem roboczym i nie oznacza autonomii wyodrębnionych w nim zagadnień ani czasowego ich następstwa. Symultaniczności przedstawianych zjawisk nie da się bowiem ująć i pomieścić w tradycyjnie skonstruowanym artykule naukowym.

Nowa w przedstawianym opracowaniu jest perspektywa oglądu całości uwzględnianych zagadnień. Ich szczegółowe prezentacje znajdujemy w kilku pracach o charakterze syntetyzującym oraz całej bibliotece prac problemowo wyspecjalizowanych. Odsyłam w tym miejscu do, jak sądzę, najważniejszych opracowań, aby uniknąć tworzenia utrudniających lekturę odsyłaczowych tasiemców w trakcie przedstawiania problematyki szczegółowej. Moje opracowanie postrzegam bowiem jako częściowo dokumentacyjne, a częściowo interpretacyjne. Chcę w ten sposób docenić godny podziwu dorobek całej rzeszy genologów, kreśląc szkic do portretu środowiska¹. Artykuł nie ma jednak charakteru ewidencyjnego w stylu zdania sprawy ze stanu badań.

Relacje między dyscyplinami czy subdyscyplinami mogą się układać w zmienną mozaikę. Praktycznie trudno w niektórych wypadkach ująć wszelkie niuanse wynikające z odniesień metodologicznych, zakresów i preferencji badawczych. Z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku lingwistyki i genologii.

Pisząc o lingwistyce, mam na myśli rodzinę sposobów ujęcia, nurtów badawczych, subdyscyplin itd., poświęconych językowi jako poznawczemu fenomenowi, językom w roli środków komunikacji, nośników kultury, obrazów świata itd. Genologia jest powiązana z wybranymi przestrzeniami językoznawstwa, ich opis pojawi się w stosownych miejscach artykułu. Kładę w nim jednak nacisk na przedstawienie genologii, która zarówno mieści się w ramach lingwistyki, jak i poza nie wykracza, choć jej tożsamość dookreśla się, biorąc pod uwagę przede wszystkim związki z koncepcjami lingwistycznymi.

Zgodnie z perspektywą określoną w tytule opracowania będzie się ono dzielić na dwie części. W pierwszej postaram się pokazać zakresy oddziaływań lingwistyki na genologię (oba zjawiska będą ujmowane dyscyplinowo), a w drugiej – sposoby obecności lingwistyki w genologii traktowanej jako otwarta przestrzeń poznawcza. Obie perspektywy, jak wspominałam, jakoś się ze sobą łączą czy raczej w pewnych zakresach przecinają². Rozdzielone więc zostaną jedynie dla zachowania przejrzystości wywodu.

-
- 1 Szczegółowe charakterystyki genologii (rozmaicie ujmowanej) znajdujemy m.in. w następujących opracowaniach: Gajda 2001: 256–268; Wilkoń 2002: 197–273; Wojtak 2004: 11–28, 2019b, 2020a, 2020b; Witosz 2005; Ostaszewska 2008; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 128–155; Bulisz 2022: 21–59.
 - 2 Łączą się przede wszystkim w postawie badawczej autorki niniejszego opracowania. Ujmowanie genologii jako otwartej przestrzeni poznawczej, anektującej różne ujęcia dyscyplinowe, jest propozycją autorską nieugruntowaną jeszcze w ramach innych ujęć badawczych w obrębie genologii. Klimat poznawczy naszych czasów wyraźnie jednak pozwala innym badaczom nadawać określonym przestrzeniom lingwistyki formy zintegrowanego programu badawczego (zob. w odniesieniu do lingwistyki dyskursu Czachur 2020: 231–249). W swojej książce (Wojtak 2019b: 15) nawiązuję do propozycji warszawskiego germanisty, powołując się na jego artykuł (Czachur 2016).

Genologia w lingwistyce (genologia lingwistyczna)

Badania genologiczne mają długą tradycję, więc nic dziwnego, że genologia uzyskiwała zróżnicowany status badawczy. Traktowano ją bowiem jako: (1) subdyscyplinę (genologia literacka, lingwistyczna czy medialna), (2) program badawczy, oparty na jednolitych i ściśle przestrzeganych założeniach metodologicznych, a realizowany przez określony zespół badaczy w stosownie zaprojektowanych analizach, (3) styl myślowy oparty na dobrowolnie przyjmowanych założeniach o zróżnicowanej genezie, oznaczających gotowość określonego ujmowania zagadnień teoretycznych i sposobu analiz, a ponadto nawiązywania do bogatej tradycji badań, jak i ich modyfikowania, (4) koncepcje autorskie (koncepcje takie zwykle stają się komponentami dyscyplin, programów czy stylów myślowych) (szczegóły w: Wojtak 2019b: 21, 2020a: 205, 2020b: 301).

Genologia jako nauka o gatunkach wypowiedzi (mowy) jest sytuowana w ramach różnych nauk filologicznych, a także pozafilologicznych (zob. punkt 1). Możliwe jest ponadto jej umieszczenie nie w ramach określonej dyscypliny, lecz w obrębie subdyscypliny. Wszystkie te ujęcia współwystępują w czasie, mogą być autorsko sygnowane lub być przejawem ewolucji postaw badawczych zarówno pojedynczych uczonych, jak i ich grup.

Jako dyscyplina (lub subdyscyplina) genologia jest sytuowana na mapie innych dyscyplin, tworzących sieć korelacji, które wynikają z genezy dyscypliny, przebiegu jej historii, dominujących nurtów badawczych, przedmiotu badań, celów i metod badawczych.

Już w tym miejscu wypada zaznaczyć, że genologia lingwistyczna, która nas tu interesuje, jest ujmowana jako subdyscyplina współczesnego językoznawstwa i lokowana bardziej konkretnie w granicach tekstologii (ten wątek będzie wracał).

Różne były fazy rozwojowe genologii w ramach aliansów z lingwistyką (zob. Witosz 2005: 81–91; Grochala 2019: 205–209; Wojtak 2019b: 86–88, 93). Bez ryzyka popełnienia interpretacyjnego błędu da się wyróżnić następujące ramy czasowych związków obu dyscyplin:

- lata 80. XX w. – okres pionierski, próby dookreślenia zadań badawczych genologii, pierwsze propozycje klasyfikacyjne, opisy wybranych typów tekstów;
- lata 90. XX w. – okres związków ze stylistyką funkcjonalną;
- przełom stuleci i dwie pierwsze dekady XXI w. – czas krystalizacji dyscypliny, nazywanej *genologią lingwistyczną*, powiązanej z tekstologią, czas dyskusji metodologicznych i szeroko zakrojonych badań empirycznych³.

Prześledzenie owych faz utwierdza w przekonaniu, że genologia lingwistyczna nie ma monodyscyplinowej genealogii. Wśród dyscyplin, z których się ona wywodzi, sytuują się: (a) stylistyka funkcjonalna (językoznawcza) uwzględniająca

3 Nieco inaczej przedstawiają się owe fazy wpisane w dzieje przede wszystkim polonistycznych (językoznawczych) badań nad tekstem (zob. Wojtak 2013: 87–88).

w swoim polu badawczym zagadnienia gatunkowej dyferencjacji poszczególnych stylów funkcjonalnych (potocznego, artystycznego, urzędowego, publicystycznego, naukowego, religijnego); (b) tekstologia⁴ (lingwistyka tekstu); (c) genologia literaturoznawcza. Bożena Witosz (2005: 81–91) przypomina jeszcze pragmalingwistykę, teorię dyskursu i kognitywizm (zob. ponadto Ostaszewska 2008: 12–15, 28–30).

Aby obraz relacji między genologią i lingwistyką jawił się w całej złożoności, wymienimy badaczy, którzy są uznawani za prekursorów genologii (nie tylko lingwistycznej). Będą to cztery sztandarowe, by tak rzec, nazwiska z nader skondensowaną informacją o zasługach dla dyscypliny⁵: (1) Michaił Bachtin (1986 – polskie wydanie *Estetyki twórczości słownej*) – przekonanie o braku wypowiedzi bezgatunkowych, eksponowanie złożonej struktury wypowiedzi, powiązanie gatunku mowy ze stylem, trwały wpływ na badania genologiczne; (2) Stefania Skwarczyńska (1965) – poszerzenie pojęcia gatunku na zjawiska spoza literatury, zbiór czynników gatunkotwórczych obejmujących wyznaczniki komunikacyjne i czyniących z gatunku jakość społeczną i kulturową, tworzenie genologii humanistycznej, humanistycznej teorii gatunku według Stanisława Gajdy (2001: 258); (3) Anna Wierzbicka (1983) – oryginalna propozycja modelowania poszczególnych *genrów mowy* poprzez ciąg prostych zdań wyrażających założenia, intencje i inne akty umysłowe mówiącego; powiązanie określonego zbioru *genrów mowy* z konkretną kulturą; inspirowanie badań porównawczych, długotrwały okres dominacji w kształtowaniu refleksji nad gatunkiem; (4) Antoni Furdal (1982) – postulat wprowadzenia do językoznawstwa nowej gałęzi badawczej „zajmującej się opisem i klasyfikacją komunikatów językowych”, nazwanej *genologią lingwistyczną*.

Genologia lingwistyczna jako subdyscyplina językoznawstwa funkcjonowała i funkcjonuje w konstelacji (sub)dyscyplin pokrewnych, takich jak genologia literaturoznawcza, genologia dziennikarska (medialna), a obecnie także mediolingwistyka i teolingwistyka. Uwzględnienie kolejnych filiacji dyscyplinowych w znaczącym stopniu komplikuje relacje genologii z lingwistyką. Wielokształtność tych relacji odzwierciedla się w formach organizacji badań, wśród których można dostrzec i docenić: (1) cykl konferencji zatytułowanych *Gatunki mowy i ich ewolucja*, organizowanych przez Uniwersytet Śląski, integrujących środowisko badaczy i wytyczających kierunki badań (o publikacyjnych rezultatach tego przedsięwzięcia nieco dalej); (2) badania sprofilowane środowiskowo, a więc lokowane w konkretnych ośrodkach akademickich, takich jak uniwersytety Śląski, Opolski, Rzeszowski, Zielonogórski, Łódzki, Warszawski, UMCS i KUL; (3) badania indywidualne.

4 Tu znów powstaje komplikacja, ponieważ tekstologia nie przez wszystkich badaczy jest uznawana za składnik innych dyscyplin (zob. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009).

5 Szczegółowe omówienia dorobku i znaczenia wszystkich wymienionych uczonych znajdujemy m.in. w: Gajda 2001: 257–259; Bartmiński et al. 2004: 54–136; Wojtak 2004: 11–15, 2019b: 38–45; Witosz 2005: 21–45; Ostaszewska 2008: 19–23; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 134–138; Bulisz 2022: 21–33. Zasadniczo każda licząca się monografia z zakresu genologii zawiera charakterystykę wspomnianych zagadnień. Oszczędzając miejsce, nie będę jednak tego wątku rozwijać.

Z wszystkich tych form aktywności badawczej wyłania się poczet polskich genologów – polonistów, germanistów, romanistów, anglistów, obejmujący w układzie alfabetycznym lingwistów zainteresowanych problematyką genologiczną z uwzględnieniem także tych badaczy, którzy nie deklarowali związku z genologią lingwistyczną jako subdyscypliną językoznawczą:

Sara Akram, Jerzy Bartmiński, Zofia Bilut-Homplewicz, Stanisław Borawski, Ewa Bulisz, Waldemar Czachur, Teresa Dobrzyńska, Anna Dunin-Dudkowska, Anna Duszak, Ewa Ficek, Antoni Furdal, Stanisław Gajda, Beata Grochala, Ewelina Grześkiewicz, Halina Grzmił-Tylutki, Anna Hanus, Magdalena Hawrysz, Patryk Iwańczyk, Danuta Kępa-Figura, Małgorzata Kita, Maria Krauz, Iwona Loewe, Agnieszka Mac, Marzena Makuchowska, Ewa Malinowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Jolanta Nocoń, Małgorzata Nowak, Danuta Ostaszewska, Iwona Pałucka-Czerniak, Magdalena Piechota, Magdalena Pietrzak, Joanna Przyklenk, Grzegorz Ptaszek, Artur Rejter, Mirosława Siuciak, Marta Smykała, Grażyna Stachyra, Magdalena Steciąg, Agnieszka Szczaus, Katarzyna Sujkowska-Sobisz, Joanna Szadura, Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz, Iwona Szwed, Magdalena Ślawska, Marzanna Uździcka, Sebastian Wasiuta, Aleksander Wilkoń, Bożena Witosz, Anna Wojciechowska, Maria Wojtak, Ewa Wolańska, Katarzyna Wyrwas, Monika Zaśko-Zielińska, Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, Urszula Żydek-Bednarczuk.

Badawcze rezultaty genologii lingwistycznej jako dyscypliny są ogromne i po-
 znawczo wartościowe. Oszczędzając miejsce, postaram się je wymienić w punktach:

- (1) opracowanie zrębów teorii, a zwłaszcza instrumentarium badawczego, obejmującego podstawowe pojęcia, w tym pojęcie *gatunku mowy*, któremu przypisywano przynależność do obszaru konwencji kulturowych, funkcjonowanie w formie wzorców, zawierających kategorie formalne, poznawcze, pragmatyczne oraz stylistyczne;
- (2) opis związków z dyscyplinami lingwistycznymi – socjolingwistyką, pragmalingwistyką, stylistyką, tekstologią i aksjolingwistyką (o czym już napomykałam, ale co trzeba jeszcze raz wyeksponować ze względu na różnice w sposobach ujmowania zagadnienia);
- (3) powiązanie z różnymi nurtami językoznawstwa (strukturalizmem, komunikacjonizmem, kognitywizmem);
- (4) dookreślenie zakresów badań: portrety pojedynczych gatunków (w perspektywie synchronicznej lub diachronicznej – zob. Niebrzegowska 1996; Żmigrodzka 1997; Rejter 2000; Wyrwas 2002; Loewe 2007; Przyklenk 2009; Hawrysz 2012; Malinowska 2012; Wojciechowska 2012; Ficek 2013; Pietrzak 2013), badania nad grupami gatunków reprezentującymi określoną dziedzinę ludzkiej aktywności (gatunki urzędowe, medialne, religijne)⁶;

6 Szersze omówienie ze szczegółową bibliografią (Wojtak 2019b: 93 i passim).

- (5) opracowanie syntez zbiorowych – cyklu publikacji pod tytułem *Gatunki mowy i ich ewolucja*, red. D. Ostaszewska et al., t. 1–5 (2000–2015)⁷, dwóch antologii tekstów: *Akty i gatunki mowy*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (2004), *Polska genologia lingwistyczna*, red. D. Ostaszewska, R. Cudak (2008); tomów pokonferencyjnych: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka (2012)⁸; *Współczesne media. Gatunki w mediach*, t. 1, *Zagadnienia teoretyczne, gatunki w mediach drukowanych*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura (2017), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*, t. 2, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura (2019)⁹;
- (6) przygotowanie syntezy indywidualnej: B. Witosz, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki* (2005);
- (7) znaczący i oryginalny wkład w kształtowanie się takich lingwistycznych subdyscyplin jak mediolingwistyka (czy w ogóle nauki o mediach) (zob. Grochala 2019);
- (8) poszerzenie zakresu badań o problematykę porównawczą – w ramach teorii nawiązanie do germanistycznej i romanistycznej teorii tekstu oraz dyskursu: Z. Bilut-Homplewicz (2010), W. Czachur (2020), H. Grzmil-Tylutki (2007), przedstawienie najważniejszych nurtów tekstologii (genologii) amerykańskiej: A. Dunin-Dudkowska (2014). Ze względów metodologicznych ważne jest przypomnienie, że wskazane procesy porównawcze obejmują zarówno charakterystykę gatunków z różnych kultur, jak i koncepcje ich opisu (szczegóły w: Wojtak 2019b: 186–203, tu też więcej odesłań bibliograficznych).

Zanim zamknę tę część artykułu, postaram się scharakteryzować genologię lingwistyczną nieco bardziej szczegółowo, odwołując się do dorobku dwojga uczonych, którzy bez wątpienia należą do wybitnych przedstawicieli dyscypliny w okresie jej pełnego rozkwitu, a więc Stanisława Gajdy i Bożeny Witosz¹⁰.

Dorobek polskiego uczonego mieści się we wszystkich etapach dziejów genologii lingwistycznej i obejmuje całą gamę istotnych zagadnień teoretycznych, postulatów badawczych i opracowań analitycznych (zob. Wojtak 2019b: 45–46). Praktycznie wszystkie prace autora z tego zakresu mają charakter pionierski. Uderza humani-

7 Aby uzmysłowić problemową skalę dokonań w ramach tych publikacji, podaję podtytuły poszczególnych tomów: *Mowy piękno wielorakie*, *Tekst a gatunek*, *Gatunek a odmiany funkcjonalne*, *Gatunek a komunikacja społeczna*, *Gatunek a granice*. W każdym z tomów znajdujemy po kilka rozpraw teoretycznych, związanych z tytułowym zagadnieniem, i całą gamę artykułów analitycznych.

8 Jest to pokłosie XLII konwersatorium z cyklu „Język a kultura” (Karpacz 11–13 czerwca 2010 r.).

9 Dwie wymienione w tym miejscu publikacje stanowią rezultat poznawczy cyklu konferencji „Współczesne media” organizowanych w Lublinie przez mediolingwistów, sytuujących dorobek badawczy językoznawców dotyczący gatunków medialnych w tej subdyscyplinie (zob. punkt 7).

10 Odsyłam do bibliografii oraz charakterystyki zarówno genologii lingwistycznej, jak i koncepcji autorskich zawartej w: Wojtak 2019b: 45–50, 86–93. Dodam jeszcze tylko, że w tym samym czasie rozwijały się inne, autorskie propozycje, o których będzie mowa w drugiej części artykułu.

styczne (nie tylko lingwistyczne) zakorzenie teorii, rozległość podejmowanej problematyki: definiowanie podstawowych pojęć, kwestia miejsca genologii na mapie dyscyplin pokrewnych, zagadnienie typologii gatunków itd. Wyodrębniając genologię lingwistyczną i sytuując ją w ramach tekstologii oraz stylistyki funkcjonalnej, badacz konstatuje, że dyscyplina zmierza „[...] w stronę genologii integralnej, zajmującej się wszystkimi wypowiedziami, w tym polisemiotycznymi z ograniczonym udziałem tworzywa werbalnego” (Gajda 2009: 136). Dziś nie trzeba nikogo przekonywać o trafności owej prognozy.

Mając na uwadze wielość perspektyw w badaniach nad gatunkami i brak ogólnie przyjmowanej teorii gatunku, S. Gajda proponuje następującą definicję tego pojęcia:

gatunek to forma wypowiedzi, która odnosi się do sytuacji życiowej, typowego zachowania komunikacyjnego, albo inaczej to klasa tekstów, które mają podobne właściwości wewnątrztekstowe, jednakowe cele (funkcje) i warunki przebiegu komunikacji. Gatunek zatem to typowy sposób realizacji wydarzenia komunikacyjnego oraz narzędzie wnoszące do ludzkiego porozumiewania się komunikacyjną systemowość i standard (wzorzec) dotyczący społecznej interakcji i środków tekstotwórczych (ibid.: 138).

S. Gajdzie zawdzięczamy także refleksję na temat form istnienia gatunku. Gatunek może więc być postrzegany jako forma organizująca konkretny tekst, jako abstrakcyjny model oraz mentalny wzorzec (składnik kompetencji językowej) (ibid.). Badacz ustala ponadto trzy wymiary gatunku: (1) pragmatyczny, a więc bardziej konkretnie – sytuacyjny, funkcjonalny i kulturowy, (2) poznawczy, (3) strukturalny (wyrażeniowy) (ibid.: 138–141). Za kwintesencję postawy uczonego można uznać następujące słowa:

teoria gatunku proponuje uniwersalne podejście do zachowań komunikacyjnych człowieka, podsuwa klucz dla systematycznej analizy tej chaotycznej i ciągle zmieniającej się rzeczywistości (ibid.: 142).

Zasług Bożeny Witosz dla krystalizacji najważniejszych założeń genologii lingwistycznej nie da się przedstawić w zwartej formie. Nie ma artykułu ani monografii genologicznej, w której zabrakłoby odwołań do dorobku uczonej. Jest on ogromny, zróżnicowany, bogaty problemowo i inspirujący całą społeczność genologów (zob. Wojtak 2019b: 47–50 i zawarte tu odesłania bibliograficzne).

B. Witosz genologia zawdzięcza opracowanie zrębów teorii oraz te same teorii atrakcyjne przedstawienie we wspomnianej już monografii *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki* (2005). Skupiając uwagę na tej publikacji, spróbuję omówić pokrótce jej rozległą problematykę.

Wyodrębniając genologię lingwistyczną spośród innych dyscyplin, autorka określa wstępnie tożsamość dyscypliny przez usytuowanie jej w ramach tekstologii lingwistycznej. Dla wysubtelnienia obrazu to jednak nie wystarcza. Obszerny

fragment książki poświęca badaczka wkładowi współczesnej stylistyki, pragmalingwistyki, teorii dyskursu, retoryki, a także genologii literaturoznawczej w budowanie, jak pisze, teoretycznych podstaw genologii lingwistycznej. Co ważne, istotę relacji wspomnianych dyscyplin ujmuje B. Witosz następująco:

Współczesna genologia, stawiając sobie za cel zintegrowaną analizę *gatunku mowy*, otwiera się na różne dyscypliny, szukając w nich odpowiedniego instrumentarium pojęć i technik analitycznych. Jednakże nie sposób również postrzegać *genologię* jako dyscyplinę pasożytującą na zdobyczach naukowych innych gałęzi wiedzy – ona także przyczynia się do reorganizacji metodologicznej dziedzin z jej najbliższego sąsiedztwa, uświadamiając przede wszystkim ściśle połączenie różnych aspektów interakcji (mentalnych, sytuacyjnych, kulturowych itp.) z poziomem ich *gatunkowego* ukształtowania (2005: 81).

Biorąc pod uwagę zmienność struktury gatunku, badaczka postuluje, aby punktem wyjścia teorii czynić „repertuar gatunków, który funkcjonuje w kulturze nam współczesnej, oraz świadomość genologiczną uczestników tejże kultury” (ibid.: 27). Podkreśla zatem, że na koncepcji gatunku odciska swój ślad kontekst kulturowy, i stwierdza:

Epoka, w której przyszło nam żyć, naznaczyła teoretyczną koncepcję kategorii gatunku piętnem „mgławicowości”, biorąc odpowiedzialność za wszystkie wynikające stąd konsekwencje (ibid.: 223).

Mając na uwadze powyższe okoliczności, B. Witosz przypomina trudności w konceptualizacji podstawowego dla genologii pojęcia, czyli *gatunku mowy*. Pojęcie nie tylko nie ma w pracach tekstologicznych jednoznacznie określonego statusu ontologicznego, lecz także zyskało licznych konkurentów zarówno terminologicznych, jak i pojęciowych. Polileksja terminologiczna, przez autorkę udokumentowana, obejmuje następujące jednostki, które nie tworzą jednak ciągu synonimicznego: *gatunek mowy, genre, tekstem, model gatunku, wzorzec gatunkowy, typ tekstu, superstruktura, schemat tekstu, prototyp gatunku* (ibid.: 113). „Najczęściej – sygnalizuje autorka – gatunek bywa rozumiany [...] jako model, zatem teoretyczny konstrukt, służący identyfikacji i dyferencjacji tekstów” (ibid.: 118).

Badaczka postrzega gatunek mowy jako strukturę dynamiczną o nieostrych granicach, nawiązuje do teorii prototypów oraz podobieństwa rodzinnego i postuluje odejście od tradycyjnych hierarchicznych modeli porządkowania gatunków, akcentując nieprzydatność owych modeli „w zetknięciu z empirią tekstową” (ibid.: 138). Najdobitniej i najbardziej precyzyjnie stanowisko uczonej ilustruje następujący cytat:

Ogólny wniosek: układ typologiczny form gatunkowych nie może w sposób trwały wyznaczać miejsca poszczególnym gatunkom, powinien przypominać elastyczną sieć, podatną na zmiany układu i rozciągliwą (ibid.: 157).

Kwestię wyznaczników gatunku autorka wpisuje w zbiór koncepcji zaproponowanych przez różnych badaczy, podkreślając, że kategoria podmiotu splata komponenty: pragmatyczny, stylistyczny i aksjologiczny (ibid.: 174).

O oryginalności stanowiska badaczki decydują następujące zjawiska: (1) wpisanie refleksji teoretycznej w klimat intelektualny epoki i powiązanie jej z tendencjami kształtującymi współczesną kulturę; (2) traktowanie gatunku jako kategorii rozmytej i postulat odejścia od tradycyjnie przyjmowanego hierarchicznego budowania relacji między gatunkami na rzecz poszukiwania wielu układów taksonomicznych, uwzględniających dynamikę zmian empirii tekstowej; (3) sprawne i poznawczo nośne poruszanie się po szeroko zakrojonej problematyce teoretycznej, podejmowanie kwestii trudnych i kontrowersyjnych.

Kończąc uwagi na temat miejsca genologii w szeroko rozumianej lingwistyce i szkicowy opis założeń genologii lingwistycznej, mogę stwierdzić, że genologia lingwistyczna okazała się subdyscypliną niezwykle dynamiczną i prężną, nośną poznawczo, z rezultatami badawczymi o istotnej doniosłości naukowej, powiązaną siecią twórczych relacji z kilkoma dyscyplinami pokrewnymi, inspirującą nie tylko dla lingwistycznych, lecz także pozalingwistycznych i pozafilologicznych dziedzin badawczych (zob. m.in. Grochala 2019).

Lingwistyka w genologii

Związana z lingwistyką genologia ma, jak pokazałam, niezbywalne osiągnięcia. Nie ma jednak powodu do zaniechania poszukiwań nowych interpretacji genologii jako takiej i jej poznawczego instrumentarium. Moje badania w tym zakresie, prowadzone od lat 90. XX w., były postrzegane jako część dorobku dyscypliny. Nie zrywam z tym dziedzictwem, ale proponuję nową interpretację zadań genologii oraz jej miejsca w przestrzeni poznawczej współczesnej humanistyki. Zaczniemy od następującej deklaracji:

Nie bez znaczenia wydaje się [...] klimat intelektualny ostatnich lat, a także sytuacja poznawcza w naukach humanistycznych sprzyjająca poszerzaniu obszarów badawczych i poszukiwaniu nowych metod dla komplikujących się przedmiotów badań po to, aby osiągać jak najlepsze rezultaty poznawcze. Preferowana jest transdyscyplinarność, która oznacza nie przygodny kontakt z różnymi dyscyplinami, lecz „wielość oglądów i antyautorytatywność spojrzenia na problemy naukowe”. Mówi się w związku z tym o eklektyzmie metodologicznym [...] czy też polimetodologiczności [...] (Wojtak 2019b: 11).

Proponuję, aby genologię traktować jako naukę o konwencjach kształtujących ludzkie zachowania komunikacyjne, o typach i wzorcach tych zachowań, realizowanych w różnych kodach semiotycznych. Możliwe jest jednak także, jak sądzę,

ujmowanie genologii jako nauki o typach wytworów kultury, które człowiek do pewnego stopnia powielił w trosce o zachowanie tradycji, tożsamości kulturowej i tworzenie wspólnoty przekonań, zachowań oraz wartości (ibid.: 14).

Zmiana perspektywy i odejście od lokowania badań genologicznych w ramach jednej dyscypliny umożliwia mi projektowanie genologii jako przestrzeni poznawczej, wypełnionej przede wszystkim przez tradycję badań literaturoznawczych, językoznawczych i medioznawczych, a otwartej na impulsy płynące z innych nauk niefilologicznych (na przykład nauk prawnych i teologicznych). Najważniejszym założeniem wstępnym mojej propozycji jest postulat nadania teoretycznemu zapleczu badań genologicznych statusu stylu myślowego (w rozumieniu Ludwika Flecka 1986 – zob. Wojtak 2019b: 15–16). Styl myślowy traktuję jako zbiór w miarę spójnych założeń teoretycznych (z określonym aparatem pojęciowym) i ich analitycznych aplikacji. Na styl ów składają się wybierane przez środowisko genologów (asymilowane lub reinterpretowane) komponenty bogatej tradycji badawczej. W moim przekonaniu wielość metodologicznych impulsów, teoretycznych inspiracji oraz zróżnicowana praktyka analityczna to okoliczności, które czynią genologię przestrzenią poznawczą atrakcyjną dla przedstawicieli różnych dyscyplin.

Praktykę badawczą i teoretyczną postawę wywodzę z filologii (językoznawstwa), więc ogarnianie refleksją, a także w określony sposób sprofilowaną analizą oraz interpretacją różnych typów wypowiedzi werbalnych jest mi najbliższe. Jawi mi się bowiem jako metodologicznie i analitycznie wykonalne. Nie oznacza to negowania konieczności wzbogacenia przedmiotu badań genologii o komunikaty polikodowe. Wypracowany na gruncie filologii warsztat badawczy nie pozwala mi na wprowadzenie tej perspektywy do własnych koncepcji. Sięgam jednak po wybrane pojęcia i terminy, by w zakresie analiz utrzymać zjawiska komunikacyjne, które czysto werbalnymi już być nie mogą (szczegóły w: Wojtak 2019b: 14; zob. też charakterystykę wideoblogu ibid.: 153–156). W społeczności genologów (kolektywie poznawczym w terminologii Flecka) są już liczni badacze, którzy poddają analizie genologicznej komunikaty polimodalne¹¹. Społeczność tę tworzy grupa badaczy, głównie lingwistów, którzy od lat 90. XX w., a przede wszystkim w pierwszej dekadzie XXI w., odwołując się do stosownie interpretowanego dziedzictwa, budowali zręby teorii, uzgadniając (nieformalnie) instrumentarium badawcze aplikowane w różnorodnie skonfigurowanych analizach, odnoszących się do tekstów literackich i użytkowych (współczesnych i historycznych), służących charakterystyce pojedynczych gatunków lub ich zróżnicowanych ugrupowań (zob. Wojtak 2019b: 16).

Ustanowienie do pewnego stopnia nowego porządku poznawczego nie oznacza destrukcji znanych koncepcji czy ich odrzucania. Przeciwnie – styl myślowy z natury ma być utkany z koncepcji zastanych, zróżnicowanych genetycznie – co do

11 Odwołam się do dwóch przykładów, a więc badań nad sportową transmisją telewizyjną (Grochala 2016) i telewizyjnym magazynem (Szkudlarek-Smiechowicz 2015).

dyscypliny (subdyscypliny), nurtu badawczego bądź poglądów poszczególnych badaczy. Nie geneza aparatury pojęciowej i metod, o przedmiocie badań nie wspominając, decyduje o przestrzeni badawczej zakreślonej kształtem stylu myślowego. Na styl myślowy, w moim przekonaniu, składać się ma takie zaplecze badawcze, które jawić się będzie jako całość teoretycznie zintegrowana, z jasnymi relacjami między składnikami, oraz analitycznie nośna, zapewniająca zbiór narzędzi przydatnych do charakterystyki nieprzewidywalnie bogatej empirii tekstowej (zob. *ibid.*: 20).

W założeniach ogólnych preferowanego przeze mnie stylu myślowego, kształtującego przestrzeń poznawczą genologii, mieszczą się następujące tezy (zob. *ibid.*: 20–22): (1) Badania genologiczne nie muszą być wpisane w ramy konkretnej dyscypliny czy subdyscypliny. (2) W tego typu badaniach można jednak uwzględnić określone dyrektywy badawcze, rozpoznany w miarę precyzyjnie przedmiot badań, metody i cele badawcze, które zostały sprawdzone w dorobku jednej dyscypliny, anektującej problematykę genologiczną. (3) Aparatura pojęciowa genologii może zawierać składniki dookreślone w ramach różnych dyscyplin czy koncepcji autorskich. (4) Genologia może uzyskiwać zróżnicowany status badawczy. (5) Przedstawiana tu genologia jest pomyślana jako koncepcja autorska wpisana w ramy stylu myślowego. Jawić się też może jako styl myślowy ogarniający kilka koncepcji autorskich. (6) Wyrasta ona z tradycji lingwistycznych badań genologicznych, które od początku były otwarte na inne koncepcje (dyscyplinowe, autorskie). Są w niej refleksy genologii lingwistycznej, literackiej i wybrane komponenty badań niefilologicznych. (7) Genologia jest rozwarstwiona na kilka pasm badawczych (działów), obejmujących teorię, założenia opisu gatunków z różnych przestrzeni logosfery (z możliwością rozszerzenia na semiosferę), badania historyczne, porównawcze oraz uwzględniające zastosowanie wiedzy genologicznej w kształtowaniu praktyki redakcyjnej (wykonawczej, komunikacyjnej). (8) Badania nad zróżnicowaniem logosfery, nad ludzkimi działaniami komunikacyjnymi nie należą wyłącznie do genologii. Może ona czerpać z wielu nauk, włączając w styl myślowy organizujący jej przestrzeń badawczą zaadaptowane (nie tylko mechanicznie przenoszone, ale też często reinterpretowane) składniki dyscyplin sąsiedzkich w stosunku do nauk filologicznych¹². (9) Podstawowe pojęcia genologii tworzą łańcuchy poznawcze ułożone jako kolekcje, czyli zbiory współwystępujące w ramach określonego konceptu poznawczego, pełniące wobec siebie funkcję eksplikacyjną, służące jednocześnie objaśnianiu istotnych zjawisk komunikacyjnych. (10) W każdym z działów genologii łańcuch poznawczy może się układać osobliwie, co oznacza, że nie ma w ramach stylu myślowego jednego sposobu ujmowania tych samych pojęć. Co więcej, siatka pojęciowa staje się bardziej gęsta w działach bliższych badaniu empirii tekstowej niż w dziale teoretycznym. Zagęszczanie

12 Na deklaracje zawarte w punktach 8–12 kładę szczególny nacisk, gdyż zawierają nową autorską interpretację problemów podejmowanych przeze mnie we wcześniejszych opracowaniach i przyjmowanych przez stosunkowo liczne grono lingwistów.

siatki pojęciowej oznacza też jej uzupełnianie o nowe pojęcia i wprowadzanie innowacji terminologicznych. (11) Zbiór podstawowych pojęć danego działu genologii powinien się wykazywać operatywnością, możliwością semantycznego cieniowania i retuszowania za pomocą pojęć zapewniających całość kolekcji analityczną przydatność i/lub sprawność objaśniania stosownych zjawisk na poziomie teorii, a właściwie teoretycznych podstaw poszczególnych działów. (12) Jeden gatunek może być rozmaicie portretowany w zależności od działu genologii.

Projektując najogólniej genologię jako otwartą przestrzeń poznawczą, formowaną metodologicznie przez różne style myślowe, komplementarne, zazębiające się lub osobne, uwzględniającą sytuację współczesnej kultury (zakorzenionej w tradycji, ale też dynamicznej oraz innowacyjnej), dzielę w ramach własnego stylu myślowego ową przestrzeń (za S. Gajdą 2009) na następujące obszary badawcze (działy): genologię teoretyczną, opisową, historyczną, praktyczną i kontrastywną (porównawczą).

Najważniejszym zadaniem genologii teoretycznej jest opracowanie zrębów teorii zawierającej podstawowe instrumentarium badawcze, ustalającej metody opisu przedmiotu badań (także jego w miarę precyzyjne dookreślenie), wskazanie celów badawczych oraz zakresów korzystania z tradycji badań genologicznych. Podstawowym pojęciem staje się *gatunek*, ujmowany szeroko i abstrakcyjnie, współtworzący łańcuch pojęciowy: *dyskurs, styl, gatunek, tekst* (szczegóły w: Wojtak 2019b: 109–113).

W ramach genologii opisowej mogą być sytuowane badania nad gatunkami wypowiedzi, ujmowanymi bardziej konkretnie niż gatunek jako taki (szczegóły w: *ibid.*: 114–132). Instrumentarium pojęciowe i terminologiczne składa się z pojęć przejętych z tradycji, reinterpretowanych przez genologów, a także proponowanych przeze mnie innowacji pojęciowych i terminologicznych. Obejmuje następujące pojęcia¹³: *gatunek wypowiedzi, wzorzec gatunkowy, aspekty wzorca (strukturalny, poznawczy, pragmatyczny, stylistyczny), warianty wzorca (wariant kanoniczny, warianty alternacyjne i adaptacyjne), styl gatunku, styl gatunkowy, kolekcja gatunków, gatunek w formie kolekcji, przebitka gatunkowa*.

Kompleksowo ujmowany wzorzec gatunkowy obejmuje cztery aspekty (płaszczyzny organizacji): (1) strukturę (model kompozycyjny), czyli ramę tekstową (typowy początek i koniec), podział na komponenty strukturalne (segmenty) i relacje między nimi, czyli różnorodne zjawiska z zakresu typowych dla gatunku układów poziomych, a także architektoniki tekstu; (2) pragmatykę, czyli sposób wpisania w tekst nadawcy i odbiorcy, relacje nadawczo-odbiorcze oraz zbiór intencji komunikacyjnych (potencjał illokucyjny), a także typowy dla gatunku *kontekst życiowy* (jego prymarne zastosowanie komunikacyjne); (3) tematykę (aspekt poznawczy), a więc dobór tematów (zagadnień), sposób ich prezentacji (punkt widzenia, zakres,

13 Większość przywołanych pojęć i terminów funkcjonuje w moich pracach od końca lat 90. XX w. Odsyłam jednak praktycznie do najnowszej publikacji o charakterze monografii, aby nie powiększać rozmiarów artykułu (Wojtak 2019b: 271–278). Na wskazanych stronach znajduje się *Aneks* zawierający wzięte objaśnienia wymienionych terminów.

stopień szczegółowości, postawę podmiotu wobec podjętej tematyki), a także hierarchię wartości i inne składniki wizji świata; (4) stylistykę, czyli zbiór cech ekstralingwistycznych dookreślonych strukturalnie, zdeterminowanych pragmatycznie i treściowo oraz związanych z genezą użytych środków językowych, w tym form nacechowanych trwale, więc kodowo, co się odzwierciedla w stosownych kwalifikacjach leksykograficznych (najłatwiej dostępna, szczegółowa charakterystyka wspomnianych aspektów wzorca w: *ibid.*: 120–123).

Polimorficzność gatunku obejmuje nie tylko wspomniane aspekty wzorca. Wzorce gatunkowe bowiem polaryzują się, tworząc warianty. W mojej koncepcji gatunku mieści się refleksja o trzech wariantach wzorca: (1) wariacie kanonicznym, czyli takim, który jest najbardziej trwały i decyduje o tożsamości gatunku, dookreślając wszystkie parametry wzorca, a więc strukturę, pragmatykę, tematykę i styl, co nie oznacza, że każdy gatunek go wykształca; (2) wariantach alternacyjnych, czyli ilościowych i/lub jakościowych modyfikacjach kanonu. Redukcja składników, uzupełnienie o nowy komponent, substytucja – to najważniejsze przejawy alternacyjnych przekształceń. Wiążą się one jednak ze stosownymi modyfikacjami nie tylko strukturalnych aspektów wzorca. Przekształceniom strukturalnym towarzyszą zwykle przeobrażenia: (a) w potencjale illokucyjnym (zmiana liczby intencji i/lub ich hierarchii lub językowych sposobów wyrażania zaprojektowanych intencji); (b) w obrazie świata (zmienić się może dla przykładu perspektywa oglądu, zwłaszcza punkt[y] widzenia, lub sposób wartościowania). Alternacje mogą być płytkie (obejmować jedną modyfikację) lub głębokie, gdy obserwujemy całą gamę przekształceń kanonu; (3) wariantach adaptacyjnych, czyli zapożyczeniach gatunkowych – nawiązaniach do obcych danemu gatunkowi wzorców bez utraty tożsamości gatunkowej. Proponuję, aby je dzielić na adaptacje globalne (jeśli przyczyniają się do znaczących przeobrażeń wzorca gatunkowego) i częściowe (gdy modyfikacje dotyczą wybranych segmentów wypowiedzi) (zob. *ibid.*: 116–117).

W proponowanym instrumentarium pojęciowym i terminologicznym genologii opisowej mieści się zaakceptowane w środowisku pojęcie *gatunku w formie kolekcji*, czyli trwale współwystępujących gatunków (lub analogicznych segmentów) mających strukturalne i funkcjonalne zwięźczenie oraz harmonizujący z tymi wyznacznikami kształt stylistyczny (zob. *ibid.*: 125–130, 276; Wojtak 2020b: 309). W zbiorze opisanych dotychczas gatunków w formie kolekcji znajdujemy: kalendarz, modlitewnik, litanię, rachunek sumienia, ścieżkę przyrodniczą, encyklopedię, transmisję sportową i magazyn telewizyjny. Trwałymi składnikami teorii oraz praktyki analitycznej stają się ponadto pojęcia związane z opisem relacji gatunek–tekst i funkcjonowaniem mozaik tekstowych, kolaży, antologii, serii oraz sylw (Wojtak 2019b: 128–129; Bulisz 2022: 54–58)¹⁴.

14 Oszczędzając miejsce, dopowiem jedynie, że charakterystyka zadań badawczych pozostałych działów genologii znajduje się w monografii syntetyzującej i oddzielnym artykule (Wojtak 2019b: 165–203, 2020b: 310–311).

W ramach genologii jako przestrzeni poznawczej mogą funkcjonować różne opcje badawcze. Mieszczą się w niej ujęcia dyscyplinowe, a więc genologia lingwistyczna, transdyscyplinowe, na przykład w ramach badań nad gatunkami medialnymi podejścia lingwistyczne oraz medioznawcze, a w obrębie charakterystyki gatunków religijnych ujęciom lingwistycznym mogą towarzyszyć stosownie reinterpretowane koncepcje posadowione w perspektywie teologicznej itd. (Wojtak 2019a).

Ram tak ujmowanej genologii nie mogą też rozsądzać propozycje autorskie (o niektórych była mowa powyżej). W tym miejscu zatrzymać się chcę na koncepcji genologii zintegrowanej J. Bartmińskiego i S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2009). Podstawowe założenia etnolingwistycznej teorii gatunku, którego opis ma się wedle twórców mieścić w ramach genologii traktowanej jako subdyscyplina tekstologiczna, przedstawiam w punktach: (1) sytuowanie badań genologicznych w ramach genologii jako integralnej dyscypliny, „która obejmuje swoim zakresem przedmiotowym całe uniwersum mowy”; (2) odejście od konceptualizacji *gatunku mowy* z perspektywy badacza na rzecz opisów od strony użytkownika, uczestnika komunikacji; (3) zastosowanie metodologii językowego obrazu świata do rekonstrukcji potocznych konceptualizacji gatunku; (4) uznanie za źródła wiedzy o gatunkach analiz: podstaw onomazjologicznych nazw gatunków, schematów konotacyjnych czasowników mówienia oraz aktualnych definicji leksykograficznych nazw genologicznych; (5) parametry opisu gatunków mowy: sytuacja komunikacyjna, nadawca, odbiorca, temat (przedmiot), ontologia świata przedstawionego (obraz świata i jego modalność), forma (wokalna, ustna lub pisemna), sposób ujęcia (opisowy, dialogowy, podniosły, żartobliwy), aspekt aksjologiczny; (6) parametry opisu gatunków jako rezultat „rekonstrukcji podmiotowej”; oddawanie potocznej, obiegowej konceptualizacji gatunków mowy.

Na koniec trzeba dodać, że założenia teoretyczne zintegrowanej genologii są analitycznie spożytkowane przez grono uczniów i współpracowników Jerzego i Stanisławy Bartmińskich przede wszystkim w analizach gatunków folkloru i funkcjonują jako program badawczy (zob. Wojtak 2019b: 17–18).

Konkluzje

Genologia w znaczącym stopniu poszerzyła horyzonty poznawcze lingwistyki i jako subdyscyplina (genologia lingwistyczna) zaowocowała odkrywaniem reguł zachowań komunikacyjnych określonych wspólnot. Potraktowanie genologii jako otwartej przestrzeni poznawczej nie oznacza negacji osiągnięć wspomnianej subdyscypliny. Wprost przeciwnie! Chodzi jednak o ustanowienie nowych kontekstów poznawczych, usprawnienie aparatury pojęciowej i metod badawczych przez twórcze nawiązania do dyscyplin sąsiedzkich (niefilologicznych), które mogą dostarczyć nowych narzędzi, otworzyć oczy genologów na nowe pola badawcze, być źródłem wzajemnych inspiracji.

Genologia ujmowana jako styl myślowy zasługuje na miano genologii humanistycznej, ponieważ wpisuje się w klimat intelektualny epoki z jej (różnorodnie kształtowanym) poznawczym eklektyzmem, może się wiązać z określoną dyscypliną, lecz nie musi, stanowi zarówno formę poszanowania określonej tradycji badawczej, jak i jej twórczego modyfikowania, zapewnia suwerenność i wolność wyboru postaw badawczych, stwarza badaczom możliwość niezależnego funkcjonowania lub łączenia się w kolektywy poznawcze.

Funkcjonuje jako nauka dla człowieka i o człowieku zanurzonym w kulturowym dziedzictwie, poszukującym najbardziej mu bliskich sposobów komunikowania skutecznego, pięknego i etycznego.

Literatura

- BACHTIN M., 1986, *Estetyka twórczości słownej*, tłum. D. Ulicka, oprac. i wstęp E. Czapplewicz, „Biblioteka Krytyki Współczesnej”, Warszawa.
- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa.
- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., SZADURA J. (red.), 2004, *Akty i gatunki mowy*, „Współczesna Polszczyzna. Wybór opracowań”, t. 3, Lublin.
- BILUT-HOMPLEWICZ Z., 2010, *Lingwistyka tekstu w Niemczech na tle polonistycznych badań tekstologicznych – kontrastywność interlingwistyczna*, „Stylistyka” XIX, s. 393–410.
- BULISZ E., 2022, *Gatunkowe ukształtowanie współczesnej prasy kobiecej*, Lublin.
- BURZYŃSKA-KAMIENIECKA A. (red.), 2012, *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, „Język a kultura” t. 23, Wrocław.
- CZACHUR W., 2016, *O przydatności koncepcji „stylu myślowego” i „kolektywu myślowego” Ludwika Flecka w lingwistyce dyskursu*, [w:] B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek (red.), *Dyskurs i jego odmiany*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3460, Katowice, s. 313–321.
- CZACHUR W., 2020, *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Wrocław.
- DUNIN-DUDKOWSKA A., 2014, *Testament jako zwierciadło kultur. Polsko-amerykańskie studium komparatystyczne*, „Język, Kultura, Społeczeństwo”, Lublin.
- FICEK E., 2013, *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3038, Katowice.
- FLECK L., 1986, *Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym*, „Człowiek i Świat Człowieka”, Lublin.
- FURDAL A., 1982, *Genologia lingwistyczna*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIX, s. 61–70.
- GAJDA S., 2001, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin, s. 255–268.
- GAJDA S., 2009, *Gatunki wypowiedzi i genologia*, [w:] Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław, s. 135–146.
- GROCHAŁA B., 2016, *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej na materiale transmisji meczów piłki nożnej*, „Językoznawstwo: gatunki medialne – Uniwersytet Łódzki”, Łódź.

- GROCHALA B., 2019, *Genologia lingwistyczna w służbie medioznawstwa*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*, t. 2, Lublin, s. 205-219.
- GRZMIL-TYLUTKI H., 2007, *Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu*, Kraków.
- HAWRYSZ M., 2012, *Polemiczna twórczość Marcina Czechowica w perspektywie genologii lingwistycznej*, Zielona Góra.
- HOFMAN I., KĘPA-FIGURA D. (red.), 2017, *Współczesne media. Gatunki w mediach*, t. 1: *Zagadnienia teoretyczne, gatunki w mediach drukowanych*, Lublin.
- HOFMAN I., KĘPA-FIGURA D. (red.), 2019, *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*, t. 2, Lublin.
- LOEWE I., 2007, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2513, Katowice.
- MALINOWSKA E., 2012, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, „Studia i Monografie – Uniwersytet Opolski”, nr 470, Opole.
- NIEBRZEGOWSKA S., 1996, *Polski sennik ludowy*, „Literatura – Lingwistyka” nr 3, Lublin.
- OSTASZEWSKA D., 2008, *Genologia lingwistyczna jako subdyscyplina współczesnego językoznawstwa*, [w:] D. Ostaszewska, R. Cudak (red.), *Polska genologia lingwistyczna*, „Zagadnienia i Problemy Współczesnej Genologii”, Warszawa, s. 11-39.
- OSTASZEWSKA D. (red.), 2000, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 1926, Katowice.
- OSTASZEWSKA D. (red.), 2004, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2193, Katowice.
- OSTASZEWSKA D. (red.), 2007, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 3: *Gatunek a odmiany funkcjonalne*, Katowice.
- OSTASZEWSKA D., CUDAK R. (red.), 2008, *Polska genologia lingwistyczna*, „Zagadnienia i Problemy Współczesnej Genologii”, Warszawa.
- OSTASZEWSKA D., PRZYKLENK J. (red.), 2011, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 4: *Gatunek a komunikacja społeczna*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2845, Katowice.
- OSTASZEWSKA D., PRZYKLENK J. (red.), 2015, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5: *Gatunek a granice*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3266, Katowice.
- PIETRZAK M., 2013, *Wyznaczniki gatunkowe felietonu drugiej połowy XIX wieku. Na przykładzie tekstów Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa i Aleksandra Świętochowskiego*, Łódź, <https://doi.org/10.18778/7525-824-0>.
- PRZYKLENK J., 2009, *Staropolska kronika jako gatunek mowy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2694, Katowice.
- REJTER A., 2000, *Kształtowanie się gatunku reportażu podróżniczego w perspektywie stylistycznej i pragmatycznej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 1859, Katowice.
- SKWARCZYŃSKA S., 1965, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 3, cz. 5: *Rodzaj literacki*, A. Ogólna problematyka genologii, Warszawa.
- SZKUDLAREK-ŚMIECHOWICZ E., 2015, *Magazyn telewizyjny jako gatunek w formie kolekcji*, [w:] D. Ostaszewska, J. Przyklenk (red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 5: *Gatunek a granice*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3266, Katowice, s. 393-402.

- WIERZBICKA A., 1983, *Genry mowy*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 125-137.
- WILKOŃ A., 2002, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Kraków.
- WITOSZ B., 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2362, Katowice.
- WOJCIECHOWSKA A., 2012, *Protokół jako świadectwo komunikacji wspólnotowej w drugiej połowie XIX wieku. Studium genologiczne*, Zielona Góra.
- WOJTAK M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- WOJTAK M., 2013, *Tekst i jego gatunki w ostatnim siedemdziesięcioleciu*, [w:] A. Dunin-Dudkowska, A. Małycka (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Mazurowi*, „Język, Kultura, Społeczeństwo”, Lublin, s. 85-107.
- WOJTAK M., 2019a, *Do Boga... O Bogu... Przed Bogiem... Gatunki przekazu religijnego w analizie filologicznej*, „Teolingwistyka” 15, Tarnów.
- WOJTAK M., 2019b, *Wprowadzenie do genologii*, Lublin.
- WOJTAK M., 2020a, *Genologiâ kak kognitivnoe prostranstvo*, „Žanry Reči” 3 (27), s. 205-213, <https://doi.org/10.18500/2311-0740-2020-3-27-205-213>.
- WOJTAK M., 2020b, *Teoretyczne podstawy genologii (propozycja autorska)*, [w:] G. Habrajska (red.), *Teorie i praktyki komunikacji*, Łódź, s. 301-312.
- WYRWAS K., 2002, *Skarga jako gatunek mowy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2053, Katowice.
- ŻMIGRODZKA B., 1997, *Testament jako gatunek tekstu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 1698, Katowice.

Genology in Linguistics – Linguistics in Genology

Abstract

The author draws a sketch picture of genology from two perspectives outlined in the title. Linguistic genology is considered as the form of presence of genology in linguistics. It's being developed since the 1990s by a large group of linguists and treated as a sub-discipline, usually combined with textology, stylistics, pragmalinguistics and axiolinguistics. The article discusses the basic methodological assumptions of the sub-discipline, its organization and scopes, as well as results of the research.

The second part of the article is dedicated to the author's original proposal of interpreting genology as an open cognitive space, filled with various thought styles as understood by Fleck. It allows for combination of linguistic approaches preserved in the tradition with a wide range of authors' original research proposals in the form research programs etc. in order to give genology the character of cognitive paths of humanistic nature merged in various ways.